

I N N E H Å L L

3 Soile Oleander och Kristiina Cleve

TID FÖR LEK

4 Marjatta Kalliala

VAD ÄR LEK?

6 Aili Helenius och Riitta Korhonen

LEKENS UTVECKLING OCH DE VUXNAS UPPGIFTER

I HANDLEDNINGEN AV BARNEN

9 Maija Meretniemi

LEKSAKENS VÄRDE LIGGER I DET BARNET SJÄLV KAN TROLLA FRAM

12 Tina Bruce

UPPVÄRMNINGEN FÖRBEREDER FÖR FRITT STRÖMMANDE LEK

14 Helena Siren-Tiusanen

ATT LEKA OCH LÄRA

17 Marjatta Kalliala och Leena Tahkokallio

VAD KAN VUXNA GÖRA FÖR ATT FRÄMJA BARNETS LEK?

Tid för lek

En publikation av Barntädgårdsläraryrket

BILDER:

Tarja Lapintie

LAYOUT:

Satu Salmivalli

ÖVERSÄTTNING:

Kajsa Wickström

UTGIVARE:

Barntädgårdsläraryrket rf

TRYCKERI:

Painotalo Auranen, Forssa

UPPLAGA:

3 500, på finska 32 000

TEMA FÖR FÖRSKOLEDAGEN ÅR 2004 är barndomen, lekens betydelse och värde samt vikten av pedagogisk styrning av leken. Målsättningen är att stärka lekens betydelse i den nuvarande samhällsliga andan, där effektiviseringen av barndomen stjälar utrymme av leken. Leken är grundformen för verksamheten och livet för barn under skolåldern. Dess värde borde synas i daghemmens fostrings- och undervisningsarbete. Barnträdgårdslärarna och hela fostringsgemenskapen borde leda barnen till lekens värld. Behandlingen av temat lek fortsätter på många olika sätt under hela året.

Firandet av förskoledagen inleddes för 16 år sedan, med dagvårdsdagen 1988. Dagvårdsdagen firade det hundraåriga daghemsarbetet. Med Förskoledagen vill Barnträdgårdsläraryrket göra det viktiga fostrings- och undervisningsarbetet som utförs i daghemmen och i alla kommuner känt. På 1990-talet etablerade dagen sin ställning som Förskoledagen. Dagen firas årligen den andra torsdagen i februari.

Vi dök in i temat lek redan på Barnträdgårdslärardagarna 2003 i Lahtis 4–5.10.2003 då Barnträdgårdsläraryrket av Finlands Leksaksförening fick deras Leikkinoopeli-utmärkelse. Utmärkelsen gavs för det viktiga arbetet barnträdgårdslärarna utför i de små barnens förskoleverksamhet. Till det arbetet hör som en väsentlig del leken och erkännandet av lekens värde samt att fortsätta lektraditionen. Enligt utmärkelsen syns glädjen som leken ger i barnträdgårdslärarnas arbete.

Som tema för år 2004 har Barnträdgårdsläraryrket velat lyfta fram lekens betydelse för barnet och barndomen samt de vuxnas roll som möjliggörare och handledare av leken. De små barnens lek är inte enbart lek, utan den har en allvarlig, djup betydelse. Leken är även tradition, kultur, fortsättning. Friedrich Fröbel såg redan på sin tid leken som den högsta graden av barnets utveckling, som en frivillig uttrycksform för barnets inre liv som sker av eget tvång och behov.

”Det lilla barnets lek är det kommande livets hjärtblad, för utur leken utvecklas och visar sig människan i sin helhet med sina känsligaste egenskaper och sina inre mentala kvaliteter. Om barnet i denna ålder skadas, skadas hennes livsträds hjärtblad och hon uppnår vuxen ålder endast genom stora ansträngningar”, skriver F. Fröbel om leken.

Maxim Gorki å sin sida konstaterar: ”Leken är barnets väg in i den värld som omger dem, och deras uppgift är att förändra denna värld.” Vi vill förstärka barnens naturliga sätt att ta över världen och växa upp i full utsträckning. Vi har bitt uppskattade sakkunniga att skriva något om Förskoledagens tema. Publikationen *Tid för lek* är en del i det material som skickas ut till alla kommuner, daghem och rådgivningar. Meningen är att ge information om ämnet, väcka diskussion och stärka behandlingen av ämnet på daghemmen. Vi hoppas, att torsdagen den 12 februari och år 2004 i sin helhet förstärker barndomens och lekens värde och barnträdgårdslärarnas betydelse som främjare av dessa värderingar.

Barnträdgårdsläraryrket

Soile Oleander
Ordförande

Kristiina Cleve
Sekreterare i yrkesärenden

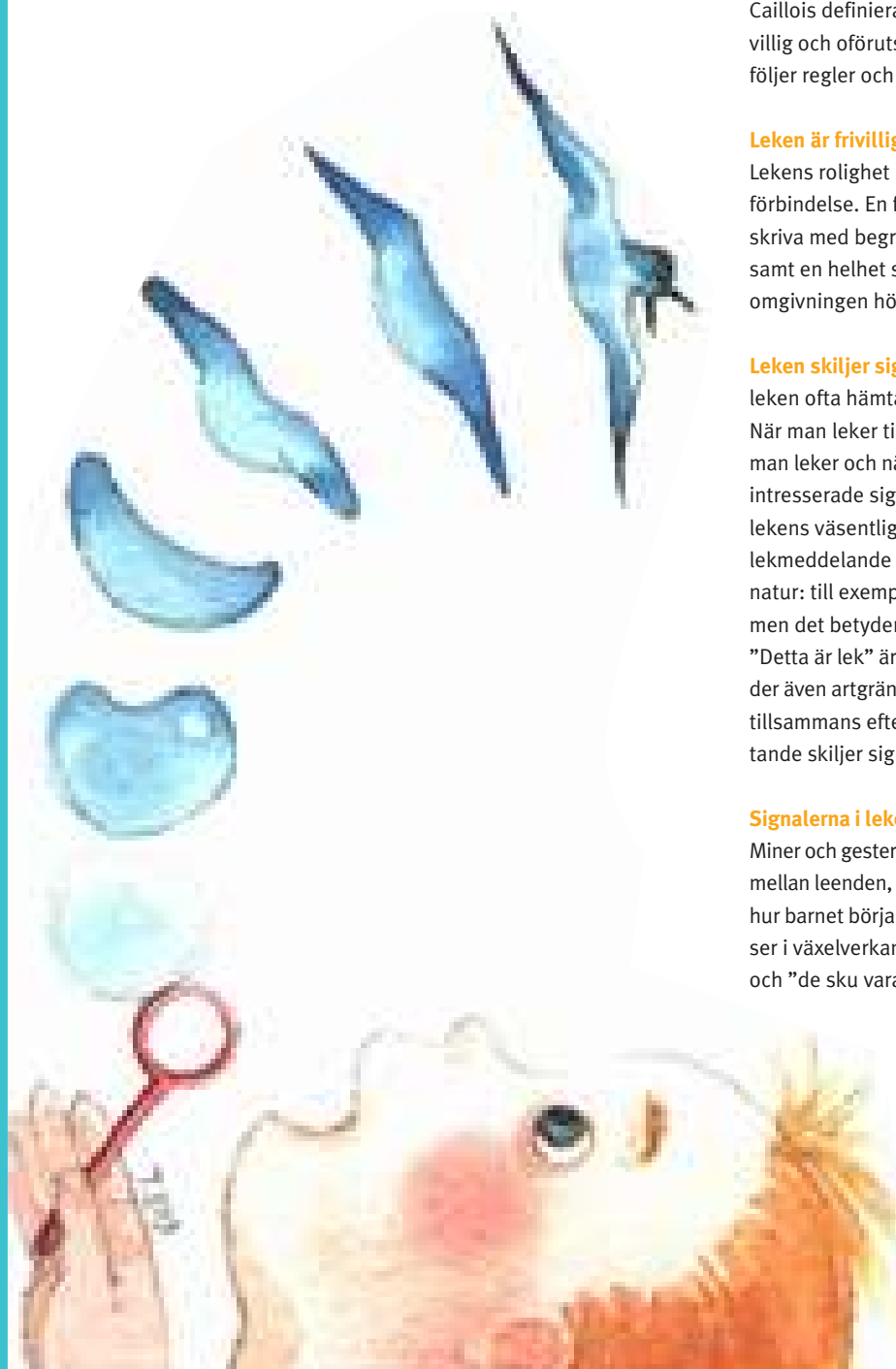
VAD ÄR LEK?

LEKEN ÄR ETT UNIVERSELLT FENOMEN: barn leker överallt. Redan små barn pratar om leken och att leka. Ändå är leken ett fenomen som orsakar huvudbry för dem, som skulle vilja definiera den entydigt och omfattande. När man då söker svar på frågan vad leken är måste man alltså nöja sig med att beskriva dess kännetecken. Olika forskare använder olika kännetecken och dessa avviker från varandra till en del. Men forskarna är dock relativt ense om lekens väsentligaste drag. Fransmannen Roger Caillois definierar leken som en verksamhet som är frivillig och oförutsägbar och som inget producerar, som följer regler och som är en fantasi.

Leken är frivillig. Man kan inte tvinga någon att leka. Lekens rolighet baseras på en spontan och omedveten förbindelse. En fullständig inlevelse i leken kan man beskriva med begreppet flow, strömning. Glädje och jubel samt en helhet som består av jaget, verksamheten och omgivningen hör till en strömningsupplevelse.

Leken skiljer sig från det övriga, vanliga livet även om leken ofta hämtar sitt innehåll från det verkliga livet. När man leker tillsammans är det viktigt att skilja på när man leker och när man gör något annat. Gregory Bateson intresserade sig för hur de som leker meddelar varandra lekens väsentliga budskap: "detta är lek". Att förstå ett lekmeddelande kräver att man förstår dess paradoxala natur: till exempel betyder ett lekfullt nafsande ett bitt, men det betyder inte det som ett riktigt bitande betyder. "Detta är lek" är ett meddelande som vid behov överskrider även artgränserna. En människa och en hund kan leka tillsammans eftersom ett lekfullt framställande av ett bitande skiljer sig från ett riktigt bitande.

Signalerna i leken kan vara både verbala och nonverbala. Miner och gester avslöjar ofta en lekfull attityd. Sambandet mellan leenden, skratt och lek är uppenbar. I enlighet med hur barnet börjar svara på leendet och urskilja olika nyanser i växelverkan utvecklas förmågan att leka. "De här e" och "de sku vara" inleder många fantasifulla lekar.

Att förstå signalen om lek är väsentligt eftersom leken närmast är en attityd och inte något speciellt göromål. När jag blåser såpbubblor från min balkong, finns det många tolkningar. Jag kanske får betalt av tillverkaren för att testa den nya såpbubblekonsistensens egenskaper. Alternativt är jag kanske intresserad av luftströmmarna utanför vårt hus. Eller kanske strävar jag efter en rent visuell njutning när jag sänder iväg genomskinliga bubblor ut i den blåa vårvällen. Kanske jag föreställer mig att det i någon bubbla finns ett litet bevingat kryp som flyger iväg när bubblan brister. Kanske blåser jag bubblor annars bara för skojs skull. Jag doppar plastöglan i flaskan och jag blåser snabbt små bubblor och sedan långsamt en så stor bubbla som möjligt.

Oftast är det oviktigt om det som den som leker ensam benämns som lek eller icke-lek. Å andra sidan funkade inte den gemensamma leken i fall man inte är överens om vad det är man gör. Man hamnar i konfrontationer om en av dem som leker stiger ut ur lekens värld i fel ögonblick. Jenna och Niina utreder en sådan här situation väldigt häftigt även efter leken då det hände. Jenna förklarar uppört hur Niina slet "livets vatten" ur hennes hand. Niina försvarar sig med att säga att det bara var "en träbit", och Jenna utbrister förnärmat: "Man får fantisera då man leker!" Visst är det så. Om någon inte ser skillnad på livets vatten och en träbit dör leken.

Leken är njutningsfull och ger välbehag. I föreställnings- och regellekarna kommer välbehaget dock från olika saker. Föreställningsleken kännetecknas av fri improvisering och påhittighet. I regelleken å andra sidan är lekens mångsidighet reglerad. Reglerna bestämmer användningen av föremål, tiden, det fysiska rummet samt hur de som leker skall göra så att det blir enhetligt, men även oförutsägbarheten är viktig: om slutresultatet är känt på förhand förlorar regelleken sin tjusning.

Även om föreställningsleken präglas av en viss bundenhet vid regler skiljer den sig från regellekens disciplin. I hemleken kan mamma laga en mängd olika maträtter eller ta sin familj med på McDonald's utan att lekkamraten hamnar i klistret. Om mamman istället oförutsätt flyger iväg och börjar samla molntussar som hon tänker servera sina barn blir lekkamraterna besvärade och drabbas av en oförstående känsla. I föreställningsleken är det väsentligt att skapa nya vändningar, men detta måste alltid ske inom vissa bestämda ramar, liksom innanför det "rationella" tänkandet.

I föreställningsleken ingår en bestämd bundenhet vid regler eftersom man med hjälp av reglerna kan upprätthålla den gemensamma illusionen. I regellekarna följs reglerna för att man skall kunna mäta varandra. I leken betonas alltså antingen fantiserandet eller regelföljandet.

Lekens frivillighet innebär att man börjar leka för lekens skull. Lekens betydelse är leken själv. Detta räcker för barnen, men de vuxna brukar fråga vad barnen lär sig av leken. Då barnet inleder en föreställningslek förekommer inga tankar i stil med: jag hamnar lätt i gräl med mina kompisar – jag behöver alltså öva mina färdigheter lite mera. I rolleken tvingas man ofta förhandla, så jag tror att jag skall fråga ifall de andra vill leka till exempel rådgivning med mig. Eller: jag har hört att barnen leker för lite idag, så det vore kanske på sin plats med en traditionell utelek. Jag tror jag skall föreslå "Vem är rädd för sotaren" så får vi samtidigt motion.

Även om frivilligheten och "onödigheten" är viktiga krav med tanke på den som leker, kan barnet naturligtvis lära sig många färdigheter och kunskaper under lekens gång. Barnet leker alltså inte för att lära men lär sig genom att leka. ■

MARJATTA KALLIALA

FD, BTL, lektor
Helsingfors universitet

LEKENS UTVECKLING OCH DE VUXNAS UPPGIFTER I HANDEDNINGEN AV BARNEN

LEKEN SOM EN DEL AV KULTUREN

Lekens ämnen och redskap växlar med kulturen från naturmaterial till datorer, men det som är väsentligt med leken består: en föreställd situation, accepterande av roller och förverkligande. Genom fantiseringens bistånd kombinerar leken på ett intressant sätt det förflutna med framtiden.

Fantiserandet föds ursprungligen ur efterapningen. Jean Piaget, en klassiker inom psykologin, erkände efterapningens andel i födseln av lek: Lekens första självständiga uttryck hos barnet är försenade efterapningar. Dessa uttryck är återproduktion av minnesbilder av något verkligt barnet tidigare upplevt. Den senaste tidens neurologiska forskning har återfunnit efterapningens överraskande stora betydelse för människan (Prinz & Meltzoff 2002, 1–15). Barnet härmar omgivningen redan från sin födsel, men efterapningens höjdpunkt ligger mellan det andra och tredje levnadsåret, just innan barnet börjar lära sig tala. Det är i detta skede barnets användning av föremål förändras så att det baserar sig på betydelser. Montessori beskriver detta skede med begreppet barnets absorberande sinne.

DE FÖRSTA LEKARNA LEKS TILLSAMMANS MED EN VUXEN

De första erfarenheterna av leken förmedlas till barnet genom den vuxna innan barnet själv ens förstår det. Barnet deltar i leken, eftersom den vuxna vill ta kontakt med det, en kontakt som involverar fysisk beröring och ögonkontakt. Man kunde säga att barnet börjar förstå leken eftersom ”man leker med barnet”. Den vuxna lyfter barnet i händerna och sjunger samtidigt en påhittad sång som innehåller barnets namn. Den vuxna låter barnet rida på sitt knä eller kör bil på låtsas med denne: backar, kurvor och *en grop* längs vägen. Vår kultur har av rik tradition av ramsor, små sånger, ridlekar och annat skoj för barnen. Dessa små kontaktlekar kan ha en mycket stor betydelse för att ett förhållande mellan den vuxna och barnet föds samt för barnets kommunikationsförmåga och språkinläring. I dessa gemensamma situationer tillsammans

med en vuxen eller ett syskon får språket och betydelserna liv. Ett barn som lämnas ensamt i detta skede har svårigheter att nå det nästa utvecklingsskedet.

Barnens sånglekar och rim har betydelse även för födseln av barnets kulturidentitet. Sångerna och ramsorna lär barnet om våra finländska traditioner från Kalevala och framåt samt om livet förr (Lönnqvist 1992, Korhonen 2002).

När den vuxna roar barnet är det *en fantiserad situation*. Den vuxnas hand visar hur höken flyger, glider och gör ett bo. Morfar rensar en fisk, som är barnets hand, och sprättar till sist upp fiskens mage (upp till barnets armhåla). Barnets fot lyfts upp i famnen och den vuxna börjar sko en häst. Med kontaktleken förmedlar man ett meddelande till barnet: *det här är lek*, även då barnet på låtsas äts upp genom att ”ta en tugga av ryggen”, barnets balanssinne testas, barnet söks upp i sitt gömställe och tas fast. Sådana saker som barnet på riktigt är rädd för får nytt innehåll i leken. I dessa små lekar finns mången livs-

visdom och regler människan känner till i ett nötskal. De har verser som upprepas och som är lätta att lära sig och som samtidigt ackompanjeras av rörelser, på så sätt förmedlas betydelsen på många sätt på samma gång. Kommunikationens första former, utbyte av blickar, rotation, kombinerad av verksamhet och språkligt uttryck samt förståelsen att någon situation är påhittad och regelbundet lärande, betraktande av den vuxnas mun och händer samt förutsägning av verksamheten är saker som övas i lekens roliga situationer (Jakkula 2002; Helenius & Mäntynen 2001).

DIFFERENTIERINGSUTVECKLINGEN AV JAGET OCH LEKENS NYA FORMER

Differentieringen av det lilla barnets jagbild syns också i barnets verksamhet med föremål. Det konstruerar *två scheman* för sig själv; en förståelse för att det kan finnas alternativ, barnet är mycket intresserat av motsatser. Barnet betraktar världen ur olika synvinklar. Det kombinerar två olika föremål inuti och ovanpå varandra, öppnar och sluter locket, binder samman klossar men även två ord till en mening.

Den nyfödda jagbilden, den egna differentieringen, är en upplevelse som orsakar det förut så modiga barnet rädsla inför obekanta fenomen och som skapar ett nytt beroende av den vuxna. Barnet, som redan tidigare lärt sig leka och hålla på i närvaron av en vuxen börjar nu på nytt klänga sig fast vid denna och lämnar inte den vuxna ens för en stund. Efter detta skede kan man sedan förvänta sig att talet utvecklas.

Det två schemana gör det möjligt för barnet att i föremålen se inte bara punkter för fysisk manipulering utan även något annat. En sexmånaders baby behandlar föremål som om de ännu vore en del av byn själv, av den egna verksamheten. De stoppas i munnen, skramlas osv. I slutet av det första levnadsåret börjar barnen märka att föremålen också kan vara något annat: något som de vuxna använder på ett speciellt sätt och för ett speciellt ändamål. *lakttagelsen av användningsändamålen* är ett steg mot betydelseerna.

I brytningen mellan det första och det andra levnadsåret placerar den skickliga vuxna babyleksaker på hyllan och bygger barnet en verklig hemlek. En docka som fungerar som modell för människan är något som varje barn i denna ålder borde ha, oavsett om barnet är en flicka eller pojke, eftersom motiven för att vårda någon får sin början i ompysslingsleken. Även pojkar behöver dessa kunskaper senast i det skede då det unga paret börjar vänta barn. Minskningen av dessa vårdlekar är ett faktum som speglar vår besynnerliga tids värderingar (Kalliala 1999) och detta faktum kräver kanske målmedvetna ingrepp av oss fostrare.

Leken och språket hör ihop. Verksamhetens struktur och språket inlärs sida vid sida. I fall verksamheten som är baserad på betydelse fördröjs syns även en fördröjning i språkutvecklingen. Den vuxnas eller det äldre barnets modell är en oersättlig faktor som påverkar födseln av fantasin och utvecklingen hos det lilla barnet.

FÖRESTÄLLNINGSGELET FÖDS

Då betydelseerna syns i barnens lek är det inte längre lång väg till de första uttrycken av fantasin. Barnet klättrar upp i docksängen och leker sovande, det dricker på låtsas ur en tom mugg och ler vetande: "Det här är lek." Barnet börjar samtidigt använda även ersättande föremål i sin lek. En banan eller ett duschmunstycke kan vara en telefon. Den fostrare som ärligt kan glädjas med barnet över dennes uppfinningar är lycklig. Den vuxna borde förstå att barnet har tagit ett enormt steg i sin människoutveckling. Barnet har format en förmåga att föreställa sig, en förmåga som tillåter barnet att planera sin egen framtid och fundera över gångna händelser, skapa fantasibilder och verka i enlighet med dem. Det är just det här som är lek.

Föreställningslekarna, som i enlighet med erfarenheten får strukturer, handlingar, växelverkande roller och vuxet språkbruk, är typiska för barn i förskoleåldern och även barn i äldre ålder tycker om dessa lekar ända upp i förpuberteten.

Det är just dessa lekar som förbereder för kunskaper som skolan på nästa nivå av utvecklingen kräver av barnet. Leken lär barnen att verka målmedvetet tillsammans med andra och att dela uppgifter. I leken lärs *uppgiftsorientering* och förmågan att rikta intresset på ett visst mål utan att låta de samtidiga händelserna störa.

I leken duger redskap som barnet själv utvecklat, eftersom meningen till exempel inte är att förflytta sig från en plats till en annan – barnet vill bara köra bil. Ersättande verksamheter och föremål har en stor roll i utvecklingen av barnets mentala verksamheter. I dessa har allt oväsentligt rensats bort och endast betydelsen finns kvar. De är alltså steg mot abstrakt tänkande (Vygotzki 1933).

FANTASERANDET UTVECKLAS TILL ROLLEK

Under sitt tredje levnadsår börjar barnet redan samla sina verksamheter till enhetliga verksamhetsserier som härmar förebilden. Det börjar ge namn åt sina roller. En fyraåring står på den första toppen för rollerna. Barnet älskar rollkännetecken och bygger med stor möda upp hela lekvärldar av sin lek. Tillsammans med en mer erfaren lekare kan barnet redan skapa en målinriktad handling.

Lekfantasin ger byggstenar för lekens handling. Leken generaliserar händelser och rollernas särdrag. Barnet leker mamma, leopard, olika yrkesroller som handelsman eller läkare, brandman eller polis. Barnet undersöker havsbotten och ger sig ut på utfärd till Lappland. I alla dessa lekar tas något av livets områden för undersökning. Leken byggs upp av de redskap som fysiskt står till buds. Leken skapas samtidigt genom föreställning, den bekanta omgivningen ges nya betydelse som hör till just denna leks område. "Hej, här sku sen vara en dörr..." Den vuxna som leder lekande barn måste försäkra sig om att barnen

har det material de behöver för att bygga upp leken. Material måste finnas i varje barnrum och grupprum.

När finmotoriken utvecklats i förskoleåldern börjar barnet leka med småföremål, rollekens innehåll blir mångsidigare. Samma barn kan samtidigt ha flera roller. Bygglekarna är populära främst bland pojkarna. De har nytta av dessa lekar i takt med att förmågan att hantera utrymmen utvecklas. Vid sidan av modellbyggandet (legobitar) kompletterar den fria, fantiserande byggleken dessa förmågor och kunskaper som leken behöver och som samtidigt utvecklas. Att stöda byggandet är ett sätt att få pojkarna att leka rollekar, om en lek sedan kopplas till de färdiga konstruktionerna.

DRAMA-, SAGO- OCH BERÄTTELSE-LEKAR MED HANDLING

Dramalekar med handling som baserar sig på sagor eller berättelser är antingen utvecklade av barnet självt eller gemensamma lekar med de vuxna. Den vuxna ledsagar barnen och leder dem t.ex. in i litteraturklassikernas, sagornas och berättelsernas värld. Leken blir möjlig när man tillsammans bygger upp miljöer för leken som följer temata. Idén till en berättelselek föds med hjälp av sagan. Barnet som leker kombinerar sedan sina egna begär så att det blir en helhet som är både lek och drama (Hendy & Toon 2001).

Gunilla Lindqvist, en pedagog som forskat i dramats teori och praktik (1998), är av den åsikten att leken blir drama när den vuxna deltar. Det är då frågan om lärarens pedagogiska verksamhet: Barnets lekroll och lärarens andel betraktas ur en annan synvinkel än i den s.k. spontana och fria leksituationen.

Lindqvist (1998) framhåller också att de vuxna är viktiga i barnens dramalekar och hon uppmanar lärarna att delta i leken och att leva sig in i rollkaraktärerna. I dessa leksituationer ser barnen även sina lärare på ett nytt sätt och lärarna blir lekande människor. Lindqvist betonar att barnen är villiga att möta berättelsernas figurer. Ur denna växelverkan föds

unika dialoger. Dramalekarna utvecklar barnens verksamhet i riktning mot regellekarna, eftersom de som leker i sin verksamhet noggrant måste ta i betraktande förebildens karaktär och berättelsens händelseordning. Båda sakerna är svåra för barnen och formar i ledning av det skickligaste barnet eller läraren en zon för närutveckling där lekens motivation kan knytas till studerandet av *verkliga saker* (Toye Prendiville 2000).

När läraren vill utveckla förundervisningen använder hon dramaleken på ett uppfinningsrikt sätt och styr barnen mot att uppnå en äkta lekvärld. Den vuxnas förmåga att leka och dramatisera är betydande för födseln av barnens och den vuxnas gemensamma dramalek.

LEKEN ÄR CENTRAL I FORMANDET AV FÖRHÅLLANDEN MELLAN BARNEN

Skolan kräver, förutom grunderna i abstrakt tänkande och självkontroll, även förmågan att självständigt knyta positiva kontakter med jämgamla. De som är bra på att leka är önskade vänner. Barnens interna förhållanden utvecklas just ur lekar. Eftersom dagens familjer är små och då leken alltmer flyttats utifrån inomhus blir det oftast dagvårdsplatsens uppgift att ordna möjligheter för barnens gemensamma lek. De äldre barnen, som ute på gårdarna var lekens ledare, har flyttat därifrån till sina egna intressen. Allt mer brännande blir frågan om den vuxna kan fungera som förmedlare av barnens lekkultur.

På tröskeln till skolåldern börjar barnen intressera sig för grupplekar och spel. Dessa lekar utgör en utmärkt undervisningsmetod för korta stunder som är en del av daghemmets och förundervisningens verksamhet. Dessa kan dock inte ersätta den fria rollekens skapande processer.

Den vuxnas betydelse för utvecklingen av barnets eller gruppens lekfärdigheter är alltid viktig. Den vuxnas exempel och påverkan är dock helt annorlunda i lekens olika typer och förändras i de olika skeden av barnets utveckling. ■

AILI HELENIUS
SVD, professor

RIITTA KORHONEN
PL, speciallärare, BTL, lektor

Institutionen för lärarutbildning
i Raumo vid Åbo universitet

KÄLLOR:

- BRUNER, J. 1972. Nature and Uses of Immaturity. *American Psychologist* 27 (8) 678–708.
- HAKKARAINEN, P. 2001. Kehittävä esiopetus ja oppiminen. PS-kustannus. Jyväskylä.
- HELENIUS, A., JÄÄLINOJA, P., SORMUNEN, H. 2000. Sesam! Avaimia esiopetuksen draamapedagogiikkaan. Atena. Jyväskylä. Gummerus.
- HELENIUS, A. & MÄNTYNEN, P. 2001. Leikin aakko-set. s. 132–159 Teoksessa A. Helenius, K. Karila, H. Munter, P. Mäntynen & H. Siren-Tiusanen: Pienet päivähoitossa. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Helsingfors. WSOY.
- HENDY, L., TOON, L. 2001. Supporting Drama and Imaginative Play in the Early Years. Bury St Edmunds. St Edmundsbury Press. Open University Press.
- KALLIALA, M. 1999. Enkeliprinsessa ja itsari liukumäessä. Leikkikulttuuri ja yhteiskunnan muutos. Helsingfors. Gaudeamus.
- KORHONEN, R. 2003. Pedagoginen draamaleikki 6-vuotiaiden lasten esiopetuksessa. Manuskrift.
- KORHONEN, R. 2002. Identity and pre-school education. Teoksessa E. Näsman ja A. Ross (toim.) Children's understanding in the new Europe. *European Issues in Children's Identity and Citizenship* 1. Trentham Books. 109–121.
- KORHONEN, R. 1999. Linguistic awareness intervention through drama play in the pre-school. Teoksessa A. Ross (toim.) *Young Citizens in Europe*. 265–268.
- LINDQVIST, G. 1998. Leikin mahdollisuudet. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.
- LÖNNQVIST, B. 1992. Ting, rum och barn. Historisk-antropologiska studier i kulturella gränser och gränsöverskridande. *Kansatieteellinen arkisto* 30. Suomen muinaismuseoyhdistys. Helsingfors.
- MÄNTYNEN P. 1997. Pikkulasten leikin edellytykset päiväkodissa. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja, 37.
- PIAGET, J. 1951. Play, dreams and imitation in childhood. London. Rutledge, Kegan Paul.
- PRINZ, W & MELTZOFF, A. 2002. An introduction to the imitative mind and brain. S. 1–16 teoksessa A. Meltzoff ja W. Prinz (toim.) *The Imitative Mind*. Cambridge University Press.
- TOYE, N., PRENDIVILLE, F. 2000. Drama and traditional story for the early years. London. Routledge Falmer.
- VYGOTSKI, L. 1933. Play and its role in the mental development of the child. 537–554 teoksessa J. Bruner. A. Jolly, K. Sylva (toim.) *Play, its role in development and evolution*. New York. Basic Books.

” LEKSAKENS VÄRDE LIGGER I DET BARNET SJÄLV KAN TROLLA FRAM ”

Några pojkar hade länge byggt en fin trädkoja i skogen nära höghusområdet. Jag följde med hur de planerade, byggde, rev ner och byggde upp igen. I timmar. Pojkarna visade stolta upp sin koja för de förbipasserande vuxna. Kojans omgivning var enligt de vuxna inte särskilt estetisk: det låg plankor här och där, bitar av tegel och annat ”avfallsmaterial” som blivit över låg utspridda. Förra våren publicerade en riksomfattande tidning en artikel om pojkarna och deras vädjan om att kojans inte skulle rivas utan att de skulle få behålla sin lekplats. Pojkarna hade under sommaren och hösten dagligen besökt sin egna ”byggplats” och spenderat eftermiddagen och kvällstimmar på denna utvecklande syssla. Så en dag fick jag bevittna en sorglig händelse. Stadens parkarbetare kom, rev pojkarnas koja och tog med sig allt byggmaterial till sista plankan. Pojkarna var på dagis eller i skolan och kunde alltså inte vara på plats och försvara sin unika lekplats. Vad månne pojkarna tänkte om de vuxna när de senare anlände till sin ”byggplats”? Nu är skogen snyggare, men där finns inget liv eller lyckliga, byggande småpojkar. Sorgligt! Berättar detta exempel allmänt om hur vi vuxna låter våra barn skapa sina egna lekvärldar i sin egen levnadsmiljö? Och hur är det med dagvården, får man och kan man bygga kojor där?

DENNA DAG som jag berättat om för mina tankar till en svunnen tid, då allt var annorlunda. Eller var det? Jag begränsar min utgångspunkt till daghemmet och till en tid, då enkelheten, naturligheten och knappheten satte upp ramarna för lekarna. Jag kommer i min text att koncentrera mig på den historiska synvinkeln och fundera över hur barnträdgårdslärarna definierade leken under daghemsarbetets första årtionden samt hur de i sitt arbete gett barnen möjlighet att leka. Den universella oroliga tiden flödar in i vårt vardagsrum via tv:n och visar bilder av barn i sina krigsdrabbade hemtrakter, och jag vill granska barnträdgårdslärarnas viktiga arbete under det undantagsförhållande som rådde i vårt land under självständighetens första tid. Att färdas tillbaka till svunna tider får oss att fundera över vilka medel som behövs för att en bra lek skall födas.

Daghemsarbetets och förskoleverksamhetspedagogikens ideolog Friedrich Fröbel (1782-1852) fick sin tids människor att diskutera barnens naturliga och frivilliga lek och dess betydelse för den tidiga barndomen. På den tiden arbetade många barn i fabriker eller verkstäder utan tid för och möjligheter till den lek som hör till barndomen.

Om sitt eget Heureka berättar Fröbel: "Som barn hittade jag i min faders trädgård en liten blomma under en vit rosbuske. Mitt i blommans hjärta såg jag fem gyllene prickar. Den var ett enkelt "naturbarn" bland många av de vackraste. Och ändå fästes min uppmärksamhet just vid denna blomma. Timmar, månader, även år använde jag till att under dess blomningstid titta mitt in i dess gyllene prickar och jag trodde mig se oändligt djupt. Jag sökte här svar på livets gåta... låt oss värna om livet, vars rötter finns långt i historien, som hör till nutiden men strävar efter evigheten..." Fröbel fortsätter sin tankegång och ger råd till barnens fostrare: "Leken är inte trivial, den är mycket allvarlig och har en djup mening. För den som har en klar blick och som verkligen kan sin sak öppnar sig i barnets spontana lek människans kommande liv... i leken finns kronbladen för barnets kommande liv". Om kronbladen förstörs, stannar uppväxten upp. Dessa är de insikter ur vilka Fröbel hämtade idéer till sin syn på leken. På denna botten byggde han sin daghems-ideologi och det verksamhetsmaterial som hör därtill och som spridits runt hela världen. Finländska barntädgårdslärare tillägnade sig i sin utbildning under flera årtionden den ovan nämnda synen på leken och har fungerat starkt knutna till den.

LEKENS HÖRNSTENAR

Det har alltid varit en utbildad pedagog – barntädgårdsläraren – som ansvarat för att skapa daghemmets lekkultur och möjlighet till lek. På hennes ansvar låg, och ligger än idag, att se till att barnen i dagvården har grundämnen för en bra lek: tid, rum, frihet, lugn och ro samt ändamålsenliga redskap. I föreläsningsanteckningarna från barntädgårdslärarytbildningen på 1910-talet beskrivs lekredskapen som sådana "som barnet kan behärska utan att skada sin kropp eller sin själ. Därför bör

leksakerna vara harmlösa, tillfredsställa barnets behov av att skapa något nytt, vara hållbara och enkla och till utseendet roliga."

Genom dessa beskrivningar tog man i beaktande lekens funktionalitet och de estetiska värderingarna. Den vuxnas andel i leken indelades dessutom i begreppen ledd och fri lek. Ett klokt råd till de vuxna som ordnade leken var att vara "internt aktiv och externt passiv". Denna mening innehåller tanken på den vuxna som ansvarig för skapandet av lek-möjligheterna och att den vuxna får mycket information om barnet genom att iakttä leken.

Barntädgårdslärarna har i olika samband haft möjlighet att uttrycka sin syn på leken. Barntädgårdslärare Elsa Borenius valdes år 1919 till att hålla ett föredrag om daghemsarbetet på det Allmänna folkskolemötet, det var första gången barntädgårdslärarna var inbjudna. Borenius konstaterade att "leken inte enbart bringar glädje, som är ett livsvillkor för barnet, utan att den även är ett sätt att öva kommande verkliga uppgifter". Om lekredskapen konstaterade hon att "det alltid är barntädgårdens sak att ge barnet enkla leksaker som ger rum för fantasin. Eftersom ju leksakens värde för barnet ligger i det hon själv trolar fram i den." Med detta hänvisade Borenius till den viktiga omständigheten att det mellan lekredskapet och barnet växer fram ett känslöförhållande, som hjälper barnet att koncentrera sig och förbinda sig till en lugn, dröjande lekstund.

På daghemmet har det genom tiderna diskuterats om förhållandet mellan leken och den egentliga undervisningen. Om detta ämne uttalade sig Ebeneserhemmets och barntädgårdsseminariets direktör Elin Waris i sitt tal på Barntädgårdslärarytelseförbundet i Åbo år 1935 på följande sätt: "På barntädgårdslärarytelsen ger vi ingen egentlig undervisning, utan vi vill att barnet skall vakna upp: börja se, höra, fråga och få svar på sin växande kunskapsörst inte genom fostrarens ord utan genom egna upplevelser och erfarenheter... för detta har vi på barntädgårdslärarytelsen en verksamhet, som är oss verkligt viktig: leken, barnets fria lek, där ett litet barn ohindrat får använda sina personliga förmågor. Låt leken få sin rättmätiga plats i barntädgårdslärarytelsen verksamhet..."

Nya tider har skapat annorlunda uppfattningar, pedagogiska strömningar, tvärvetenskapliga forskningsresultat, indelningar och analyser om de olika faserna och formerna barnens lek har. Med hjälp av dessa gestaltas och

fördjupas lekens betydelse för ett växande barn. Det finns en gemensam förståelse om att leken är ett globalt, värderings- och kulturbundet fenomen där könsskillnaderna syns. En viss känslighet måste bibehållas, man får inte låta all ny information eller leksaksbusinessen grumla till lekens grundutgångspunkter. De fundamentala rötterna för lekelementen kan nås till exempel genom att betrakta barntädgårdslärarytelsen under avvikande omständigheter. De artiklar som under krigsåren publicerades i tidningen Lastentarha berättar realistiskt om lekens betydelse och många barntädgårdslärare som ännu är vid liv bär med sig minnen från dessa tider.

LEKEN TRÖSTAR

Under våra krigsår 1939–1946 utförde många barntädgårdslärare sitt arbete i bombskydd då luftflarmen ljöd och i de evakueringsplatser som ordnades på landsbygden för de barn som flyttades undan bombningarna. Tio-tals barntädgårdslärare hade fått en yrkesmässigt viktig och utmanande uppgift som led-sagare för små krigsbarn på väg till Sverige och Danmark. Barntädgårdslärarna har under årtionden arbetat även i sommarkolonier. Hur lyckades leken under dessa förhållanden?

Vi kan bara föreställa oss hur man ur tomma intet måste trolla fram vingar åt leken under de tiotals timmar spenderade på tågresor eller nere i transportbåtarnas lastutrymmen medan barnens hemlängtan var stor. Rädslan, sorgen och oron över de närstående som blivit kvar där hemma belastade såväl barn som vuxna. Många av de små resenärerna hade inga leksaker alls med sig, någon hade dock en trasdocka eller nalle som tröst. I reseinstruktionen, i fall någon sådan hunnit delas ut, uppmanades föräldrarna att packa barnens saker i så litet utrymme som möjligt. I fall leksaker fanns där hemma, lämnades de kvar. Enligt luftskyddsinstruktionen för temporära barntädgårdslärarytelsen var deras "arbetsutrustning" avsedd för lek: klossar, böcker, bildtidningar, pennor och papper. Det var allt. Utrymmena var även de obefintliga, det fanns inga lekrum eller salar.

Barntädgårdslärarytelsen eget kunnande som skapare av lek fick en enorm utmaning. De knappa lekredskapen eller den totala bristen på dessa tvingade till uppfinningsrikedom. Barntädgårdslärarytelsestudenter måste till exempel ända fram till 1960-talet skapa sig

en s.k. samling av underhållningslekar och även kunna dessa lekar utantill och kunna använda dem i överraskande situationer. På dessa listor fanns små sagor, ramsor, gåtor samt ord-, finger- och gömlekar. Fantasin fick arbeta när vi själva hittade på följdhistorier.

Med dessa smålekar underhåll vi även barnträdgårdens barngrupp medan vi väntade på maten, vilan eller utevistelsen. En barnträdgårdslärare som arbetat med kolonibarnen berättade: "Nu måste man ta i beaktande, att jag kom hit tomhänt, alltså måste även livet ordnas enligt det... Sysslolösheten under evakueringstiden har ökat intresset för pyssel och de krav som ställs på lekarna och arbetsredskapen har minskat." De fantasi- och grupplekar som fanns i aktivt minne under undantagsförhållandet ersatte föremålsleken och ökade senare den möjliggjorda redskapsleken.

Lärarna berättar hur kreativa barnen var när de hittade på lekar. Under krigstiden satt man i karantän i Sverige i kasernens anspråkslösa förhållanden och det fanns knappt, om ens några, lekredskap. Läraren och barnen funderade tillsammans på hurdana lekar man kunde hitta på. Ett barn föreslog: "Skicka leendet till en annan –leken". I de dystra förhållandena skapade barnens fantasi en lek som garanterat gav alla gott humör. Leendet byggde en bro mellan människorna och kostade ingenting.

Koloni- och evakueringsförhållandena ute på landsbygden erbjöd mer rum och möjligheter för lekar även utomhus. Barnen saknade sina hem och denna längtan lektes bort genom att "bygga små hem i skogen under granar och mellan träd. Där fanns bastun och butiker. Längs gräsplanen åkte pojkarna i sina låtsasbilar och där gick tåget till Helsingfors... barnen byggde kojor av tallgrenar, stenar och mossor... lilla Matti stiger upp på en stubbe och ropar: Det är jätteroligt att vara här!"

På Lastentarha-tidningens sidor kan man plocka lekar, som just inte alls behövde några redskap: man lekte vatten i skorna, trasiga telefonen, tjärtunnan och olika typer av blindbock. Med plummonkärnor eller knappar lekte man "knappgrop". Om lekredskapen innehåll en boll utvecklades bollkull, brännboll och "stoppkull" och "äggkull". En snörstump var allt som behövdes för den sk. "katt-och-råtta-leken". Om man vill hitta en gemensam nämnare för dessa lekar vore det den gemensamma leken, en kollektiv lek. Lärarna berättar om sina iakttagelser, de svåra tiderna fick

barnen att sammansluta sig till varandra och när tiderna lugnade sig lekte man även på barnträdgården fler grupplekar, något som gett stimulans för utvecklingen av socialiteten och den emotionella intelligensen. Att vara tillsammans och leka gemensamt förträngde längtan. Dessa lekar har lämnat starka minnen. Oavsett de bistra tiderna hade leken lekens kraft. När jag läst detta funderar jag över i fall följande tanke träffar rätt: "Barnet måste ha tråkigt eftersom tråkigheten utvecklar kreativitet. De bästa lekarna föds då man under tråkiga stunder måste hitta på något att göra." (Laura Honkasalo i Savon Sanomat den 23.8.2003). Alltså: fick själva leken, barnens spontana verksamhet samt växelverkan, den gemensamma verksamheten mellan de som leker, mer rum då det fanns mindre saker? Leken krävde inga redskap.

LEVE LEKEN!

Livets gång är en historisk vågrörelse och vårt historiska minne är beklagligt kort. Barnens århundrade på 1800-talet räddade barnen från heltidsarbete i produktionslivets kuggjul, fabriker och verkstäder. Ingen av oss hoppas att kriget, bristerna och de kärva tiderna skall återkomma. Dock kan det vara skäl att fundera över i fall vi litar tillräckligt mycket på barnets spontana lek, på den lek som springer ur barnet själv. Litar vi på den styrka, som genom leken utvecklar och stöder barnets unika person? Erbjuder vi tillräckligt med möjligheter till gemensamma lekstunder, där observeringen av andra och gemenskapen ger positiva upplevelser om hur viktiga människorna är för varandra?

Låt os gå tillbaka till tanken som framställdes i början. Är leksakens värde det, som barnet själv ger den? En egenhändigt planerad och framställd leksak ger barnet glädje av att göra, kunna och lyckas. Den pedagogiska lekutrustning som skaffats till daghemmet garanterar att barnen inte offras på de komplexa lek- och spelmarknadernas altare.

När vi iakttar barnens lek märker vi, att barnen älskar vardagens enkla saker. Det är fel att tro, att barnet själv skulle förändras och hela tiden kräva nya upplevelser. Barnet måste få stanna kvar i sina lekar, njuta av en lugn stund då tiden står still. Daghemmet kan för dagens barn fungera som ett filter för den stressiga, spektakelsökande, från en upplevelse till en annan rusande extremlivsstilen.

Genom att ta hand om lekens mångsidigt utvecklande möjligheter skriver barnträdgårdslärarna med sitt arbete sin sida i Finlands kultur- och bildningshistoria. ■

MAIJA MERETNIEMI

BTL, Ped.mag.
Ebeneser-stiftelsens
verksamhetsledare

Källor:

Tidningen Lastentarha 1939–1946

Ebeneser-stiftelsens arkiv:

Tal, skrivelser, föreläsninganteckningar från 1910-talet.

Helsingfors stadsarkiv:

Brev till inspektör Borenius, luftskyddsinstruktioner till barnträdgårdslärarna.

Intervjuer:

Barnträdgårdslärare, FM Tellervo Keinänen och daghemsföreståndare Kerttuli Raippalinna.

UPPVÄRMNINGEN FÖRBEREDER FÖR FRITT STRÖMMANDE LEK

I FLERA ÅR HAR JAG FASCINERATS AV EN LEK som jag kallar fritt strömmande, *free flow play*. En sådan lek är tillfredsställande och barnen fördjupar sig helt i den. Den är en viktig del av spädbarnsåldern och barndomen och fortsätter ända upp i vuxen ålder, i fall den inte begränsas för mycket. Största delen av människorna är inte alls intresserade av barndomens lekar. De stöder inte medvetet lekens utveckling. Familjerna och vårdarna studerar inte i timmar och i detalj hur barnet utvecklas och lär sig sitta, stå, gå eller tala. Barnen lär sig dessa färdigheter av sig själv. På samma sätt, av sig själv, utvecklas även barndomstidens lekar och lekfärdigheterna som en del av barnets naturliga uppväxt. Lekfärdigheterna diskuteras och forskas det för lite om. Ändå är det nyttigt för dem som jobbar med barn och för barnens föräldrar att veta, hur leken främjar inläringen och utvecklingen.

Leken ser olika ut i olika kulturer, eftersom olika kulturer och samfund uppmanar barnet att leka på olika sätt.

- De vuxna deltar eller deltar inte i leken
- Barnen ges eller ges inte redskap för leken
- Barnen får leka med barn i olika åldrar, de vuxna håller sig på avstånd
- Barnen förväntas ibland sluta leka när de börjar skolan (till exempel redan som fyraåringar i England)
- De mångsidiga lekarna i barndomen kopplas ibland ihop med de vuxnas kreativitet och fantasi.

LEKSTILEN INDIVIDUALISERAR

Samma lek passar inte alla. Barnens lekstilar är väldigt individuella, oavsett i vilken del av världen de bor och hur deras familj ser ut. Det som i en familj, kultur eller ett samhälle är rätt kan vara fel någon annanstans. Om vi vill främja leken på ett jämligt sätt måste vi kunna uppskatta både lekarnas olika och gemensamma drag. Möjlighet till lek måste tryggas alla barn: för barn med behov av särskilt stöd, för flickor och pojkar.

I England betonas betydelsen av inläring. Leken tillåts inte, i fall man inte kan motivera den med inläring. Av denna orsak går leken och inläringen hand i hand i den engelska läroplanen. Detta är inte nödvändigtvis en bra sak, men en förklaring.

Det finns många teorier om leken och den har även studerats mycket. Jag vet, att många intressanta forskningar och böcker förblir främmande för mig, eftersom jag endast kan tala, läsa och skriva engelska. Detta förvränger bilden. Av det material som översatts vet jag, att det i Finland utförs mycket forskning och förs teoretiska diskussioner om leken, men jag får bara glimtar av deras innehåll.

ATT STÖDA LEKEN ÄR DEN BÄSTA UNDERVISNINGEN

På basis av den litteratur jag läst har jag fritt utformat tolv särdrag för den fritt strömmande leken. Dessa särdrag är nyttiga då man iakttar leken.

Jag vill för alltid bevara min förmåga att njuta av att iaktta barnens lek och av att delta i den, om tillfället är rätt. Jag avbryter inte leken, inte heller tränger jag mig på eller styr den. Däremot kan jag stöda och utvidga leken. Så som i engelskan, finns det även i svenskan egna ord för inläring och undervisning. Jag försöker komma förbi denna besvärliga dikotomi genom att definiera ordet "lära" på nytt: undervisning är att hjälpa barnet lära sig – en bekant definition även för finländarna. Jag anser att den bästa undervisningen är att stöda leken och utveckla den med hjälp av medveten iakttagelse. Inläringen kan inte skiljas från utvecklingen av barnets tankar, känslor, människorelationer, andlighet eller fysiska uppväxt.

Att stöda inläringen är rätt så enkelt. Vi kan bygga butiker, restauranger, hus och kojor då barnen meddelar oss vad de vill leka. Det är svårare att utvidga inläringen då barnen redan leker, utan att störa, späda ut eller rentav stoppa leken. Det är lätt att förstöra en lek.

UPPVÄRMNING OCH STRÖMMANDE LEK

I följande exempel strömmar leken.

Abigail bygger ofta kojor när hon leker ensam, med sina vänner eller sin mamma. Den här gången bestämmer hon sig för att göra en koja av en papplåda. Hon behöver en låda för att inleda sin lek. Först går hon in och ut ur lådan. Mamma hjälper till att hålla lådan på plats. Abigail vill leka, men leken strömmar ännu inte fritt. Hon värmer upp för leken. Barnen behöver mycket tid för att utveckla leken.

I detta skede är det mycket viktigt, att den vuxna låter Abigail styra och ställer in sig på hennes syssla. Abigail väljer ut några idéer som hon tänker använda i den fritt strömmande leken. Dansare, musiker, skådespelare, idrottare, vetenskapsmän måste även de en sådan här tid för att samla sina tankar och känslor och ställa in sin kropp, så att den egentliga prestationen blir så god som möjligt. Då leken strömmar är barnet på toppen av sin prestationsförmåga. Om barnet störs i detta skede kan det rätta tillfället gå förbi. Då uppnås inte lekens *flow*, strömning. En högklassig lek är sårbar och skör. Den förstörs innan den hunnit börja om stämningen är fel.

Abigail lämnar lådan och sätter sig på en lammfäll. Hennes mamma berättar hur hon själv brukade leka lamm som barn. Hon placerar lammfällerna på Abigail. Flickan tycker att idén är rolig och även hon börjar leka lamm. När vuxna leker med barn börjar de komma ihåg lekar som de själva lekt när de var barn. Detta skapar ett band av samhörighet mellan den vuxna och barnet.

Nu är stämningen rätt för en fritt strömmande lek. Abigail börjar använda de leksaker som finns i närheten. Hon kallar ett leksakslejon Jesus (hennes familj är romerskkatolsk). Lejonet Jesus och Barbiedockan (prinsessan) skall gifta sig. Prinsessan förbereder sig för festen men anländer dit för sent. Lejonet Jesus gifter sig istället med en åsna. En av Jesus' underordnade (en dalmatinerhund) gifter sig med prinsessan.

Abigail har arbetat utdrag ur flera olika sagor under lekens gång. Askungen, Jesus, Lejonkungen samt hundra och en dalmatiner går att hitta i leken.

Alla tolv av lekens särdrag finns med. Hon använder de erfarenheter hon fått ur litteraturen i sin lek, skapar egna regler och styr hur leken framskrider. Hon använder sina leksaker som rekvisita. Hon beslutar sig för att leka. Ingen hade kunnat tvinga henne att leka. Hon övar sig på att sällskapa och gifta sig. Hon föreställer och framställer olika roller. Hon leker ensam, men i sin mammas sällskap och mamman vet när hon kan vara med eller inte. Hon kan utveckla sin egen plan för leken utan begränsningar. Hon kan sjunka in i leken och använda de färdigheter hon tidigare lärt sig för att skapa historien och karaktärerna. Den fritt strömmande leken kombinerar hennes kunskap om litteraturen, relationerna mellan människorna och många andra saker.

TINA BRUCE

Professor
Surreys universitet,
Roehampton

TOLV SÄRDRAG

Lekens tolv särdrag är följande:

- Barnen använder i sin lek erfarenheter de fått i verkliga livet.
- De skapar sina egna regler medan leken framskrider och behärskar den.
- Barnen skapar lekredskap och föreställer saker. Leken är en process. Den strömmar, men när den tar slut och försvinner, finns det ingen egentlig produkt kvar.
- Barnen bestämmer själva att de vill leka. De kan inte tvingas att leka.
- De övar sig för framtiden med hjälp av rolleken.
- Barnen fantiserar och framställer olika händelser och roller i sina lekar.
- Ibland leker barnen ensamma.
- Barnen och de vuxna kan leka tillsammans som kompisar, eller samarbeta som par eller i grupp.
- Var och en som leker har egna planer för leken, även om detta inte alltid är något de är medvetna om.
- Barnet kan leka så koncentrerat att det är svårt att vända bort dennes uppmärksamhet från lekens strömningstillstånd, då djupinläring sker. Barnet fördjupar sig i sin inläring då det leker.
- Barnen övar sig i leken på sina nyaste kunskaper, förmågor och färdigheter. De verkar njuta av sina kunskaper och färdigheter.
- I leken förenas barnets tankar och känslor. Förhållandet till familjen, vännerna och samhället får en förklaring. När leken är koordinerad strömmar den utan hinder och utan att mattas av.

GRUNDEN FÖR DET LIVSLÅNGA LÄRANDET

En barndom full av lekar hjälper utvecklingen av de inlärningskunskaper som är djupa och vida och som räcker hela livet ut. En rik lek som strömmar fritt hjälper barnet att möta svårigheter, sorg och utmaningar. Den leder även barnet till spontanitet och en känsla av uppfyllning. Leken är som en källa. Den är djup och ur den kan man ösa under torrperioder för att få förfriskning. Kanske är det just därför som Fröbel redan på 1800-talet ansåg att leken är barnets viktigaste och mest andliga form av verksamhet. Med detta menade han att leken hjälper barnen att skapa förhållanden till sig själva, till andra och till hela världen. ■

Källor:

- BRUCE, T. (1991). *Time to Play in Early Childhood Education*. Hodder and Stoughton: London.
- BRUCE, T. (2001). *Learning Through Play: Babies, Toddlers and the Foundation Years*. Hodder and Stoughton: London.

ATT LEKA OCH LÄRA

SAMHÄLLET S VÄRDERINGAR OCH ATMOSFÄR ställer krav och utmaningar på fostran. Värderingarna kan förändra fostringsmetoderna så att de blir skadliga för barnet. Samhällets förändringar och tidens krav bör alltid tas i betraktande, men vi behöver även en djupgående diskussion om vad som verkligen är viktigt i barndomen. Hur kan vi skydda den och bevara den? Leken är i dag ett viktigt diskussionsämne, vi diskuterar dess plats i förskoleverksamheten och dess betydelse för inläringen. Varför just lek?

SAMHÄLLET S FÖRÄNDRING OCH FOSTRINGSMETODER

Teknologin, effektiviteten, produktiviteten och dyrkan av rationalismen är värderingar som under den senaste tiden styr det västerländska samhället. Förhållandena för barndomen har förändrats radikalt, så även många vuxnas uppfattning om vad barn under skolåldern behöver. Den uppskattade amerikanske barnpsykologen David Elkind hävdar att den tidiga barndomen har blivit en tid för arbete och övning istället för en tid för lek. Det har även verkat som om lekens ställning smulas sönder.

Även inom förskoleverksamheten har den tidiga effektiviseringens princip varit stark ("earlier is better"). Målsättningar har flyttats uppifrån och ner, alltså från skolan till den tidiga barndomen och det har poängterats hur viktigt det är att så tidigt som möjligt börja öva på de kunskaper och färdigheter som skolan kräver. Barnens liv har fyllts med programmerad verksamhet som uppskattas högre än leken och som stulit tid och livsrum av leken. Barn under skolåldern skjutsas till klubbar, hobbyer och till "utvecklande" verksamhet planerad av vuxna. Elkind är av den åsikten att en bidragande orsak till att lekens ställning försvagats även ligger i att de vuxnas yrken i och med den teknologiska utvecklingen blivit mer "sofistikerade". Yrkena har blivit osynliga för barnen och svåra att förstå.

Leken har alltså blivit en problematisk sak i närhistoriens atmosfär både i förskoleverksamheten och i samhället. Enligt vissa studier och

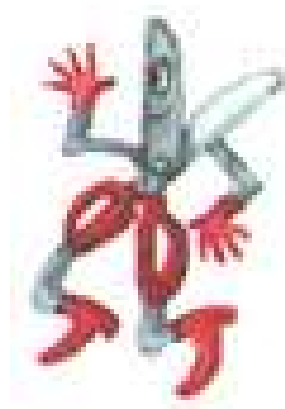
iakttagelser är det endast en liten del, bara sex procent, av barnens verksamhet i dagvårdsgrupperna som är lekverksamhet. Och denna verksamhet är ofta mycket begränsad. Oftast har barnen möjlighet att leka först när man *arbetat på riktigt*. Eller också har leken gjorts till endast en inlärningsmetod, en motiveringsmetod för att barnen skall lära sig kunskaper och färdigheter. Leken har alltså inte haft något egenvärde eller någon framstående plats i barnens liv, utan den har kommit i andra hand i förhållande till de vuxnas planer eller ledda verksamheter.

Leken har dock haft sina egna försvarare bland de vuxna. En del av de vuxna stöder leken enbart med ord eller med sina mytiska övertygelser. På allmän nivå anses att leken är en bra sak som främjar inläringen. Det tros även att leken automatiskt utvecklar barnet. De vuxna och yrkesmänniskorna kan även ha mycket låga förväntningar på leken. De tänker att en spontan lek är tillräckligt, även om vardagslivets noggrannare iakttagelser visar att barnens lekar ibland slutar innan de ens börjat ordentligt. Eller sedan upprepas de dag ut och dag in likadana: formbundna och begränsade. Barnen kanske är dåligt bundna till leken och en del av barnen kanske inte alls kan leka.

I ovan beskrivna vardagliga situationer blir förhållandet mellan lek och inläring mycket svagt och största delen av lekens utvecklande och för barnen tillfredsställande potential går till spillo. Lekens födsel, kreativitet, utveckling och mångsidighet lämnas alltför ofta på barnens ansvar i fall man tror att barnen inte behöver någon handledare in i lekarnas värld.

En orsak till dessa missförhållanden kan vara de begränsningar under vilka personalen inom förskoleverksamheten själva arbetar. Bland annat påverkas växelverkan mellan de vuxna och barnen i grupperna av för stora grupper, brådskan, för många utmaningar och höga arbetskrav och andra försvårande faktorer. Det kan även vara så att leken inte har tillräckligt med utrymme i de vuxnas hjärta och medvetande. I den moderna världen har omsorgen för och främjandet av leken blivit en sak som kräver högt yrkesmässigt kunnande

och god organiseringsförmåga. Till yrkeskunskapen hör förmågan att vara medveten om de många olika sätt på vilka den vuxna kan främja leken och inlärandet som sker via den. Jag tror att barnträdgårdslärarna tar emot denna utmanande uppgift och för den framåt inom förskoleverksamhetens område.

DEN LEDANDE VÄGEN TILL UTVECKLING OCH INLÄRNING

Vi vuxna vill att alla barn skall bli bra elever. Det är dock svårare att definiera hur vi kan nå detta mål. I de nyaste studierna finns starka motiveringar för påståendet att det att barnet lär sig att leka bra är en viktig del av denna process.

Varför måste leken ha en central plats i livet hos barn under skolåldern? Därför att det är den ledande källan till utveckling och inläring i detta åldersskede. Just därför verkar barnet i leken vara minst ett huvud längre än hon verkligen är.

Barn under skolåldern rör sig i sitt liv hela tiden på axeln lek – icke-lek. Leken kan ur barnens synvinkel definieras som en verksamhet genom vilken de undersöker och tillägnar sig den omkringliggande världen och kulturens grunder. De känner sig för och söker via leken glädje och förståelse för saker. Leken

är en verksamhet där barnen genom att kombinera sina tidigare erfarenheter lär sig kunskaper, färdigheter och förståelse. Barnen bygger med leken upp även sin identitet och söker svar på grundfrågan *vem är jag och hurdan är jag?*

Samhället har blivit allt mer komplext och människan möter under sin levnadstid allt mer komplicerade situationer. Barnens lek har blivit viktigare än tidigare, eftersom människan behöver helhetsmässig, synkretistisk iakttagelseförmåga och tankeförmåga för att kunna behärska de komplexa helheterna. Leken (och även annan kreativ, konstnärlig verksamhet under barndomen) utvecklar just detta. Enbart splittrade fakta och avgränsning av detaljer räcker inte som överlevnadsmetod för människan i det komplicerade moderna samhället. Förutom att en rik lekerfarenhet

Inbillningsförmågan har dock en större uppgift: de andra kognitiva grundaktiviteterna kan inte utvecklas utan den.

Den stora mängden olika lekar berättar om en kvalitativ barndom. Leken är för barn under skolåldern ett sätt att utvecklas, växa upp och lära sig. Dessutom är den det enda hållbara sättet att lära sig under de första levnadsåren. Tanken att barnen är redo att flyttas till den undervisande verksamheten efter att de först lekt mycket är för begränsad. Via leken öppnar sig en möjlighet för barnen att i varje åldersskede nå en helhetsbetonad, mångsidig och inre harmonisk utveckling. I det moderna samhället är vardagens strukturer oftast tunga och människan behöver inre harmoni för att klara av dem.

är hur roligt det är att lära sig. Att utveckla och berika leken är en viktigare fråga i förskoleåldern än att lära ut enskilda fakta, kunskaper eller färdigheter. Att lära sig dessa lyckas inte ens för en sexåring om metoderna är enbart uppgifter som de vuxna planerat. Det behövs imaginärt stoff för att barnen skall känna att uppgifterna är roliga och motiverande. Man kan inte svara på lekens pedagogiska utmaningar enbart genom att lära barnen fakta och analyserande tänkande. Leken är i sig en undervisningssituation för barnet och den skapar förutsättningarna för det senare livslånga lärandet. En god lekmiljö och de lekande barnens gemenskap är för barn under skolåldern en kvalitativ inlärningsmiljö.

och med den en utvecklande fantasi är värdefullt för barnet här och nu syns och känns det även alltså i problemlösningssituationer senare i livet.

Lekarna är uttryck för barnens inre verksamhetslust och i lekarna formar barnen sina kommande verksamhetsmöjligheter och förmågor. De flyttar sig via leken till den inre verksamhetsnivå som stöds av talet. I lekarna utvecklas sådana faktorer som förmåga till viljestyrd koncentration och växelverkan samt motivation och vilja att *lära sig på riktigt*. Dessa faktorer är viktiga för skolinläringen. Då lekens betydelse öppnat sig för oss har vi även lärt oss förstå vilken fundamental och vidsträckt betydelse föreställningsförmågan har och hurdan betydelse den har på den kognitiva dvs. den kunskapsmässiga utvecklingen. Föreställningsförmågan har oftast ansetts vara *bara barnens fantiseringar* eller något som till sin betydelse kan jämföras med minnen eller iakttagelseverksamheten, som en grundaktivitet bland många andra.

Fostringsmetoderna är mer effektiva då de är knutna till barnets egna sätt att lära sig och utvecklas. På så sätt kommer vi från den formella undervisningen och får en undervisning som styrs av barnens aktivitet och deras egna inre verksamhetslust.

LEK OCH LÄROINNEHÅLL

Lek och kreativ, prövande verksamhet kan och bör förenas i den tidiga barndomen med inläring och undervisning av kulturtraditionens innehåll framförallt inom det estetiska området, så som musik och drama osv. Leken bör dock inte formas till enbart en undervisningsmetod som intresserar den vuxna enbart om den kan användas som hjälpmedel för att lära ut viktiga saker, kunskaper och färdigheter.

För barnens bästa är det nyttigare att fråga hur olika kulturella innehåll kan stöda och berika barnens lek. Nyckelfrågan för barnen

Det är viktigt att inte under de första åren för tidigt styra barnen mot en inläring som är strukturerad och som baserar sig på en skolmässig undervisning av fakta. Desto mer ändamålsenligt är det att i barngrupperna försöka bygga gemenskaper av barn som leker med varandra och sträva mot en vuxen-barn-relation som är närvarande och lyssnande och som hjälper barnens verksamhet att utvecklas. Det centrala är att genom att berika och fördjupa öka sådana verksamhetsformer som lek, sagoläsning och att hitta på sagor, bildkonst, dramatisering och annan prövande och kreativ verksamhet.

Mest mångformat och långvarigt leker man enligt iakttagelserna i de daghemsgrupper där de vuxna planerar och genomför mångsidig verksamhet och där de vuxna och barnens växelverkan är empatisk och komplex. Där leken tas allvarligt skapas dess förutsättningar. Tid och rum samt mentalt och materiellt kapital för leken finns det rikligt av och barnen kan använda detta kapital.

SPONTAN LEK ÄR INTE TILLRÄCKLIGT

Enbart spontan lek räcker inte om man helhetsmässigt vill utnyttja lekens utvecklande potential. Lekarnas utveckling och mångsidighet kräver den vuxnas fostringsinsats: yrkeskunnig styrning, som samtidigt ger rum för utvecklingen av barnens egen lek. Så som de yrkeskunniga fostrarna vet, är det inte bra för leken att ingripa hur som helst. Det finns även för lineär styrning, som avbryter och hämmar leken.

Lekens inledande skede kräver betydande stöd och deltagande av de vuxna när barnet är under tre år. Både direkt gemensam verksamhet för de vuxna och barnen samt indirekta organiseringar i omgivningen är viktiga former av styrning. De vuxna inleder, stöder och underhåller småttingarnas lekar. De är människor som är nära barnen och som lyssnar på riktigt, är intresserade och empatiska. Inom dagvården är de knappa redskapsresurserna den största orsaken till motstridigheter i grupper med barn under tre år. Redskap behövs alltså i stor mängd och det vore bra om det fanns flera exemplar eller liknande av de mest intressanta redskapen. Det är även viktigt att redskapen till viss del motsvarar barnens vardag. När man vill främja de små barnens lekar placeras redskapen så att de kan nå dem. Barnen ges även möjlighet att använda och behärska utrymmena och omgivningen erbjuder möjligheter till olika typer av lekar, till exempel redskapslekar, gymnastiklekar, spirande rollekar osv.

Ofta tänker vi att de vuxnas betydelse minskar när barnen lärt sig behärska den spontana leken. Så är det dock inte, utan skickliga vuxna gör det möjligt för lekarna att utvecklas och utvidgas, barnen bör alltså utvecklas till goda lekare. Förutsättningen är att de vuxna är medvetna om de olika sätten på vilka man kan stöda dessa viktiga utvecklingssituationer. Det gäller även att hitta en balans mellan hur mycket de vuxna skall kontrollera och behärska barnens lekmiljö och i vilken utsträck-

ning barnens egna val respekteras. Om de vuxna inte har satsat på leken eller förbudit sig att främja den kan de heller inte göra noggranna utvärderingar av enskilda barns utveckling och inläring.

När barnen behärskar den spontana leken behövs mer krävande indirekta medel och styrsätt för att påverka lekarna. Den indirekta styrningen ses inte alltid som en styrning. Hit hör en mängd olika, viktiga saker: att organisera och utrusta utrymmena avsedda för lek så att de favoriserar vissa lekar som hör till barnens ålder, anordning av tillfällen och tid för lek, att se till att lekredskapen ligger framme, formandet av bestående barngrupper, att se till att barnen har ro att leka, den vuxnas närvaro och intresse, en bra känslolärosvärld osv. Hit hör även en hoplänkning av leken, arbetet och den estetiska verksamheten. När barnen erövrar nya områden av erfarenheter vidgas deras lekvärld.

Vid sidan av den indirekta styrningen främjas även de växelverkningsformer som sker vid rätt tidpunkt. De vuxna kan stöda inläringen via leken genom att känna igen de tillfällen som är lämpliga för undervisning och handledning. De vuxna kan berika lekarna genom att visa hur man skall göra, tänka ut lösningar högt, visa hur man kan ta med nya barn i lekarna och genom att komma med i lekarna som partners och påverka lekarna inifrån via sin egen roll. De vuxna bör då underkasta sig lekens gemensamma regler och tillsammans med barnen verkställa handlingen. Närvaron av en vuxen hjälper särskilt blyga barn att komma in och integreras i lekarna.

På alla de ovan nämnda sätten stärks barnens ställning som goda lekare och elever. Leken är en oändligt omväxlande och mångfacetterad verksamhet. Den är full av rika betydelsefulla handlingar som barnen själva skapat. Barnen väver hela tiden in i leken och ur leken sådana kunskaper, färdigheter och förståelse som de lärt sig inom andra livsområden.

De vuxna behöver ett strukturerat helhetsgrepp i sitt fostringsarbete. Leken måste medvetet beredas rum till exempel i dagvårdens dagordning. Omgivningar som möjliggör det omfattande spektrumet av lekar bör skapas: omgivningar, som möjliggör utvecklingen och utvidgningen av högklassiga lekar. Leken bör allt mer medvetet ges sin rättmätiga plats som främsta prioritet i all förskoleverksamhet och handledning av små barn. ■

Källor:

- ELKIND, D. 1990. Academic pressures. Too much; too soon: the demise of play, s. 5. Teoksessa Klugman, E. & Smilansky, S. Children's play and Learning Perspectives and Policy Implications. New York. Teacher's College Press.
- HAKKARAINEN, P. 2002. Kehittävä esiopetus ja oppiminen. Jyväskylä. PS-kustannus.
- HAKKARAINEN, P. 2003. Leikki lasten toimintana. Stakes. Vasu-tausta-aineisto.
- HELENIUS, A. 1993. Leikin kehitys varhaislapsuudessa. Helsingfors. Kirjayhtymä.
- HELENIUS, A. & MÄNTYNEN, P. 2001. Leikin aakkoset. Teoksessa Helenius, A., Karila, K., Munter, H., Mäntynen, P. & Siren-Tiusanen, H. (toim.): Pienet päivähoitossa. Alle kolmi-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Helsingfors. WSOY, 133–159.
- MÄNTYNEN, P. 1999. Pikkulasten leikkimahdollisuus ja leikin ohjaus päiväkodissa. Lastentarha, 4, Liiteosa 3.
- PELLEGRINI, A. D. (toim.) 1995. The Future of Play Theory. New York. State University of New York Press.
- SIRELIUS, A.-L. Luentoja lastentarhaopista Ebeneser-seminaarissa 1947–1948.
- WOOD, M. & ATTFIELD, J. 1996. Play, Learning and The Early Childhood Curriculum. London. Paul Chapman Publishing Ltd.

HELENA SIREN-TIUSANEN

FD, ledande psykolog
Jyväskylä

VAD KAN VUXNA GÖRA FÖR? ATT FRÄMJA BARNETS LEK ?

LEKEN ÄR BARNENS EGNA VERKSAMHET.

Ett krav är att leken skall vara frivillig, och detta stärks av bilden att leken är en verksamhet som föds om den skall födas. I den finländska förskolpedagogiken har man av tradition tänkt att man får se på leken men inte röra den.

Denna förenklade roll som de vuxna genom detta ges har passiviserat dem och förhindrat en mer analytisk approach. För de vuxna är det svårt att aktivt verka för lekens bästa om rädslan för vuxcentrering smyger sig in i tankarna genast då man klär på en naken docka eller handlar i affären.

Pirkko Mäntynens undersökning om förutsättningsarna för de små barnens lek på daghemmen visade en dystert bild av 1990-talets Finland: leksakerna är ensidiga och i dåligt skick och det finns för lite av dem. Inte på ett enda daghem förekom någon indirekt styrning av leken. Endast på vart tredje daghem ordnades barnens lektid och indelningen av gruppen på ett tillfredsställande sätt. Mäntynen konstaterar, att på grund av de bristfälliga möjligheterna måste barnen sluta leka eller nöja sig med att endast leka korta eller splittrade lekar. Våra egna iakttagelser stöder Mäntynens resultat. I många småbarnsgrupper binder sig varken de vuxna eller barnen vid någon verksamhet för mer än ett par minuter i taget. Men skillnaderna mellan daghemmen är stora. I vissa småbarnsgrupper är det vanligt att barnen leker till exempel hemlek i cirka en halvtimme med stödet av en skicklig vuxen.

Situationen förbättras inte av sig själv. Ett muntligt uppskattande eller beundran av den långdragna leken hjälper inte om inte leken fungerar. Att forma den vuxnas roll kräver detaljerad särskiljning och en sammanställande tolkning. Borde de vuxna ingripa i barnens lek eller ej, är en fråga som är onödig eftersom den är så allmän och tudelad. Den vuxna kan naturligtvis förstöra leken både med sitt klumpiga ingripande och genom att lämna barnen vind för våg. Det är dock självklart att dessa båda ytterligheter bör undvikas.

NÄR BÖR MAN "BLANDA SIG I" LEKEN?

En rekommenderad vuxenroll varierar från att dra sig tillbaka till att komma med initiativet för leken och att leka tillsammans med barnen. En noggrannare särskiljning kan man göra genom att svara på vissa frågor varav den första lyder: När och hur bör den vuxna "blanda sig i" barnens lek? Följdfrågorna följer automatiskt: När är det skäl att leda leken direkt och när indirekt? Hur påverkar barnens

ålder den vuxnas beslut? Hur är det med barnens språkliga kunnande, kulturella bakgrund och egna erfarenheter? Vad skall man göra om någon inte tas med i leken?

Det finns inga enkla eller entydiga svar på frågorna. Med hjälp av exempel är det dock möjligt att visa hur den vuxna kan främja barnens lek.

Femåriga Anne får följa med på bröllop på lördagen och vill på måndagen leka bröllopslekar. Hon berättar för de andra om bruden, brudgummen, prästen, kyrkan, vigseln, festmåltiden, brudvalsen och presenterna. Anne får de andra med sig och bröllopsleken börjar. Brudgummen får en kostymjacka och bruden en volangkjol, men det viktigaste saknas: bruden har ingen slöja!

Som tur är hittas det slöjor på lärarens vind, gamla tunna gardiner som blir vårens viktigaste leksaker. Inlindade i gardinerna kan även gruppens små treåringar leva sig in i brudens fascinerande roll.

I bröllopsleken är det Anne som tar initiativet och får de andra med sig. Hon har färsk och egen erfarenhet av bröllop, men även de andra har något slags uppfattning om vad som händer då man gifter sig. Barnens kulturella kompetens är en förutsättning för en tillfredsställande lek. Den finländska festtraditionen och den kristna vigselförrättningen ger element för en historia som slutar som sig bör: ”de levde lyckliga i alla sina dagar”.

Även om bröllopsleken motiverat kan anses vara barnens egen sak, är de vuxnas roll viktig. Rollkännetecknen är viktiga och i den här leken är brudens slöja outhärlig. En empatisk vuxen inser snabbt vad som fattas och tar på sig uppgiften att skaffa fram en eller annan slöja, innan intresset för leken tar slut. Den vuxnas indirekta styrning av leken följer barnens idé. Slöjor, diskussioner och sagor som hör till ämnet berikar leken. Den vuxna utvidgar även leken genom att ta med alla barn som vill. Lekens starka sug bevaras då stor som liten, flicka och pojke, en med bra fantasi och en med fötterna på jorden får en roll de själva tycker om. Till slut kastar sig även de vuxna in i leken och dramatiserar barnens berättelse om bröllopet tillsammans med barnen.

SLOTSLEKEN HJÄLPTE BARNEN LEVA SIG IN I ROLLEN

Även leksaker kan sätta igång en livskraftig lek. Jenna och Alina har med sig en Little Monkey Lost-apa till daghemmet och snart har varje flicka i gruppen en egen Liten Vilsekommen Apa. Från apleken växer en stor fantasilek som flickorna leker hela våren. Aporna blir omskötta och bortklemade. Ibland leker de sjukhus, ibland reser de bort. De andra barnen tar med sig presenter till aporna. De vuxna avfärdar inte de kommersiella leksakerna utan ger tid, rum och material. De känner igen lekens tjuvning och är lekfulla när de talar om och till aporna. På detta sätt meddelar de barnen att de uppskattar deras lek.

Pojkarna på daghemmet Viiriäinen leker få fantasilekar och detta oroar daghemmets vuxna. Iakttagelserna visar att vissa barn har svårt att leva sig in i roller; de vågar inte kasta sig in i den gemensamma fantasivärlden. En del av pojkarna deltar inte alls i fantasilekarna och en del råkar ständigt i gräl med varandra.

Är det frågan om oförmåga att fantisera? Hittar pojkarna inte en väg till en gemensam fantasivärld på grund av få gemensamma upplevelser och fantasibilder? Kan pojkarna inte förhandla och lösa konflikter? Stöder daghemmets organisering av utrymmen och tid uppkomsten av en långvarig fantasilek? Hur kan lekens redskap stöda och bära upp barnens fantasier samt hjälpa dem att hålla sig till handlingen och rollen?

För att skapa en gemensam lekvärld planerar de vuxna ett Slott-tema, ett tema som borde ge speciellt pojkarna många element som lockar till lek. Med berättelser och sagor skapas den gemensamma fantasivärlden. Faktaböcker om slott och riddare ger fakta-kunskaper. Tillsammans med barnen byggs ett slott av papp. Innanför murarna leks inte bara fantasilekar, där bygger barnen saker och tittar på ishockeykort de haft med sig hemifrån. De svärd, dolkar och sköldar de gjort tillsammans blir särskilt viktiga för rid-darleken. De regler för striderna som gjorts upp tillsammans skrivs ner. När temat för leken utvidgas kommer en drake i sin grotta samt en fångelsehåla med sina otäcka smådjur och mumier med i leken.

Vad vore ett slott utan slottsjungfrur? Gruppens minsta flickor blir intresserade av dessa roller. Även prinsar, prinsessor, kungar och drottningar hör naturligtvis till leken. Lecken kulminerar i en utflykt till slottet och i en fest som firas på daghemmet, dit även föräldrarna bjuds in.

De vuxna planerar leken på ett medvetet sätt och hjälper till att skapa rollmodeller. Sagorna och historierna föder gemensamma fantasier. Utrustningarna och rollkännetecknen hjälper barnen att hållas i sina roller och underlättar utvecklingen av handlingen. Att bygga slottet och fångelsehålan samt att framställa utrustningen gör pusslandet mer roligt. Musik och dans, lek och drama går hand i hand.

Slottsleken formades speciellt för de pojkar som hade svårt att leva sig in i roller. Dessa barn behövde en vuxen som kompanjon. Att kasta sig in i en lek är alltid utmanande för de vuxna. Särskilt svårt är det på ett finländskt daghem där den vuxna förutsätts vara iakttagare istället för aktiv deltagare.

Ibland är det dock på sin plats att dra sig tillbaka. Efter att de fått lov lekte sexåringarna utanför daghemmets staket hela tiden gruppen var ute. Staketet ramar in lekens utrymme

och garanterar ro för leken. Den vuxna vet ingenting om änglaprinsessan eller den lekan-de hästens ägg men drar alldeles korrekt slutsatsen, att hennes plats är någon annanstans.

Den största gemensamma nämnaren för de exempel vi framställt är iakttagelse. En känslighet och förmågan att iaktta barnen är de faktorer som för det mesta hjälper den vuxna att välja rätt approach.

MILJÖN FÖR LEKEN

Att bygga upp, underhålla och ständigt utveckla en miljö för leken hör till de centrala pedagogiska uppgifterna på daghemmet. Det faktum att daghemmen oftast har knappt med material som plötsligt kan transformeras till leksaker gör uppgiften svårare, barnen kan alltså inte ersätta de saker som de behöver men som fattas med material som hittas i kökslådorna eller klädsåpet. Daghemmen har de leksaker som de vuxna antar att barnen behöver i sina lekar, varken mer eller mindre.

De vuxnas uppfattning om en hur en god miljö för lek ser ut varierar. De pedagogiska strömningarna påverkar tänkandet och verksamheten men lämnar även spår i föremålen som finns i omgivningen. Även tids- och kultur-bundenheten som påverkar lekens miljö är iögonfallande. En rutinerad iakttagare ser utan besvär de tecken i den fysiska miljön som berättar vad den vuxna gör eller inte gör för leken och lekens miljö.

I Finland är daghemmens lekmiljöer ofta för enklade. Det finns många orsaker till detta, varav en är det kraftiga betonandet av renhet och snygghet. Ur renhetens och snygghetens synvinkel stökar lekandet till och i daghemmets vardag råkar städandet och lekandet ofta på kollisionkurs. Beklagansvärt ofta tvingas leken flytta sig undan moppen. Barnen ger upp och försöker inte längre bygga upp långvariga lekar.

För färdigt, är en annan kliché som underhåller de knappa lekmiljöerna. *För färdiga lekredskap och utrymmen ger inte rum för barnets fantasi* är en ofta hörd och allmänt accepterad förklaring till varför hemlekens redskap endast ger antydningar och varför rollkläderna är så få: det är bra för barnet att fantisera resten.

Det är sant, att en del av daghemmets äldre barn med hjälp av sin fantasi kan skapa sina fantasilekar. Men även dessa barn leker ändå hellre lekar som kräver olika redskap. Det går

inte att bygga ett ståtligt slott eller ett högt torn om klossarna endast räcker till sockeln. Det är frustrerande att gång på gång uppleva att lekidén inte går att förverkliga på grund av föremål som saknas. Värst utsatta är de barn för vilka fantiserandet inte faller sig naturligt. För dem är kännetecknen som bär upp rollerna outhärliga, oavsett om dessa tecken är Batman-slängkappor eller brudslöjor.

Det är självklart att daghemmets lekmiljö måste tjäna alla barn. Därför måste miljön byggas upp enligt principen någonting för var och en. Barn i olika åldrar, flickor och pojkar, skickliga lekare och barn som inte är vana vid att hantera leksaker är delvis intresserade av olika saker. Särskilt bör man beakta de barn som har en avvikande kulturell bakgrund och som talar finska eller svenska som andra språk. Likväl måste lekmiljön erbjuda lekar som inte är beroende av språket. Miljön för leken måste även erbjuda dem en naturlig språkanvändning i leksituationen. Lekmiljön måste alltså byggas upp på så vis att den lockar olika barn till lekar i olika former.

Finjusteringen av miljön för leken baserar sig på iakttagelser, men grundinförskaffningarna kan göras på basis av kunskap och erfarenhet. Hemlekarna, sandlekarna, vattenlekarna och bygglekarna har fortfarande sin dagliga plats på varje daghem.

Utomhusutrymmena kräver konstruktioner, underhåll och förnyelse i samma grad som inomhusutrymmena. De finländska daghemsgårdsplanernas styrka är deras närhet till naturen. Gungor, en sandlåda och rutschkana är säkra saker. Spadar, hinkar, bilar och plastpulkor finns på varje daghem, men material för att bygga kojor eller leka hemlekar finns oftast i liten utsträckning. De redskap som används ute kan kartläggas ibland, grundtanken bör då vara kreativitet och variation. Då man orkar ta fram och ställa undan, byta och kombinera på ett nytt sätt blir även lekarna på gården mer mångsidiga och långvariga.

ATT UTVECKLA UTRYMMET STÄLLER KRAV PÅ DEN VUXNA KREATIVITETEN

Ett systematisk utvecklande av miljön för leken är en utmaning för den vuxnas kreativitet. Att dela in utrymmet med tyger, plastslangar eller snören som trätts igenom pappullar kan hjälpa till att avgränsa utrymmet avsett för leken och ge barnen ro att leka. När som helst kan man grunda ett sjukhus, ett postkontor, en restaurang eller en frisörsalong; det lönar sig att samla material som behövs för dessa lekar för den dag då barnen hittar på att öppna ett nytt företag.

Att forma miljön så att den följer ett tema berättar både för barnen och för deras föräldrar vad som är på gång på daghemmet. En dokumentering i vilken form som helst av temat gör arbetet synligt, bär upp fantasier som hör till ämnet och berättar hur långt man kommit.

En rik miljö förbinder barnet. En anemisk miljö å andra sidan är uttråkande. En del av de finländska barnens koncentrationssvårigheter och rastlöshet kan förklaras med brist på något att göra. Där man satsar på att bygga upp, underhålla och förnya lekmiljön blir livet med barnen inte bara lättare utan även trevligare. Det bästa sättet att utvärdera hur man lyckats med att skapa en miljö som lockar till lek är att följa med hur barnen söker sig till olika verksamheter då det är tid för fri lek. När miljön lockar till lek hittar barnen sina platser.

Då utvecklingen av miljön för leken ses som en del av förskoleverksamheten lär sig även de vuxna att ge små verksamheter en stor betydelse: att skaffa lådor för insekter för utebruk gör det möjligt att fånga in insekterna utan att skada dem. Med förståelse och förstoringsglas kan man göra det lilla stort. ■

MARJATTA KALLIALA

FD, BTL, lektor
Helsingfors universitet

LEENA TAHKOKALLIO

PM, BTL, lektor
Helsingfors universitet

BARNTRÄDGÅRDSLÄRARFÖRBUNDET

